

Справаздача па назіранню за выбарамі

ў мясцовыя саветы Рэспублікі Беларусь

25 красавіка 2010

Паводле групы незалежных назіральнікаў, удзельнікаў праекту “Назіранне за выбарамі: Тэорыя і практыка”, адсутнасць магчымасці назірання і падлік галасоў з’яўляецца асноўнымі парушэннямі на выбарах у Беларусі.

25 красавіка група незалежных мясцовых назіральнікаў сачыла за працэсам выбараў у мясцовыя саветы: назіральнікі засяродзілі сваю ўвагу на адкрыцці выбарчых участкаў, непасрэдна галасаванні на ўчастках і падліку галасоў. Назіранне было праведзена, у асноўным, у Менску, а таксама ў шэрагу іншых гарадоў (Берасце, Слонім, Мар’іна Горка). Назіранне таксама ладзілася падчас датэрміновага галасавання. Грунтуючыся на фактах назірання, хочам звярнуць увагу на некаторыя важныя моманты.

Важна адзначыць, што выбарчая камісія наогул адмаўлялася каментавачь якія-кольвек са сваіх дзеянняў, што рабіла дастаткова складаным для назіральнікаў зразумець большасць з іх. Гэта пагаршалася тым, што назіральнікі былі абмежаваныя ў паўнаўважым назіранні. З гэтага вынікае адсутнасць магчымасці дакладна фіксаваць парушэнні ці фальсіфікацыі галоўным чынам таму, што права назіраць як такой не было забяспечанае. Шэраг фактаў, адзначаных незалежных назіральнікамі ЕОТР, і іх магчымая інтэрпрэтацыя прыведзены ніжэй.

Падлік галасоў з’яўляецца адной з найбольш важных працэдур, якая ўсталёўвае канчатковы вынік выбараў ва ўсіх краінах. Тым не менш, у Беларусі падлік часта адбываецца са шматлікімі парушэннямі і фальсіфікацыямі. Сітуацыя з мясцовымі выбарамі ў красавіку не выключэнне.

Назіральнікі вельмі часта размешчаны на значнай адлегласці ад месца падліку галасоў і гэта не давала магчымасць назіраць усе аспекты падліку. Падлік звычайна адбываецца моўчкі, кожны чалец камісіі лічыць свой уласны стос бюлетэняў і пасля перадае яго старшыні камісіі. Назіральнікам загадана не пакідаць сваіх месцаў, нібыта, каб не перарываць працэс падліку і не замінаць працы камісіі. Па словах аднаго з назіральнікаў, калі падлік галасоў быў скончаны старшыня дастаў стос упакаваных, з подпісамі і пячаткамі бюлетэняў з закрытай шафы і дадаў іх да бюлетэняў з урны. Аналагічныя інцыдэнты назіраліся на іншых выбарчых участках.

На некаторых выбарчых участках падрыхтоўка да падліку пачынаюцца яшчэ да заканчэння галасавання - старшыня і намеснік ходзяць з пратаколамі ды іншымі дакументамі, запаўняюць нейкія лічбы і падлічваюць подпісы выбаршчыкаў у спісе для галасавання.

Камісія не прадставіла якіх-кольвек тлумачэнняў і інтэрпрэтацый сваім дзеянням, што не дазволіла назіральнікам аб’ектыўна ацаніць дзеянні камісіі. Магчыма, мэта гэтых дзеянняў палягала ў замене фактычных вынікаў галасавання на выбарчым участку паводле раней атрыманых дадзеных з вышэйстаячых інстанцый.

Шэраг аспектаў падліку выклікае асаблівую заклапочанасць, і падрабязна апісаны ніжэй.

Працэдуры складання пратаколу і копіі пратакола не заўсёды ясныя і іх не прытрымліваюцца дакладна. Практыка адрозніваецца ад аднаго ўчастка на іншы. Такім чынам, на адным з выбарчых участкаў у Менску, спачатку асобнік пратакола быў падпісаны і паказаны назіральнікам і ўсіх прысутным, пасля гэты дакумент забралі і камісія пачала запаўняць арыгінал.

Нявыкарыстаныя бюлетэні. Паводле беларускага выбарчага заканадаўства, перад адкрыццём скрыняў для галасавання колькасць нявыкарыстаных бюлетэняў павінна быць падлічана і абвешчана. Аднак, як правіла, колькасць нявыкарыстаных бюлетэняў, не лічыцца. Часта дадзеныя абвешчаюцца пасля падліку ўсіх выкарыстаных бюлетэняў, што дае падставы лічыць, што колькасць нявыкарыстаных бюлетэняў “раздзьмуваецца” да неабходнай лічбы. На выбарчым участку ў Сухараўскай акрузе Менска, нявыкарыстаныя бюлетэні былі падлічаны і спакаваныя, лічба была ўключаная ў пратакол. Пасля падліку ўсіх бюлетэняў пакет з нявыкарыстанымі бюлетэнямі адчыняўся, і іншая лічба, у два разы меншая, была ўнесена ў пратакол. Пасля гэтага бюлетэні зноўку апячатваліся.

Асобны падлік галасоў. Апошнія змены ў Выбарчы кодэкс Рэспублікі Беларусь увялі працэдуру асобнага падліку і абвешчэння галасоў, пададзеных рознымі метадамі - датэрміновае галасаванне, затым з пераносных скрыняў для галасавання і апошні - урну з галасамі на ўчастку. Гэта часта парушалася. Большасць камісій былі, у асноўным, не гатовыя да гэтых зменаў і праводзілі асобныя падрахаванні толькі пасля запыту ад назіральнікаў (хаця некаторыя чыноўнікі на выбарчых участках адмовіліся гэта рабіць нават пасля просьбы назіральнікаў). У іншых выпадках камісій падлічвалі галасы, але не абвешчалі вынікі асобна.

Асобнае абвешчэнне галасоў. Парушэнне нормаў, якія датычацца абвешчэння вынікаў, было адзначана практычна на кожным выбарчым участку. Назіральнікі былі дапушчаныя толькі на праверку пратаколу, і тое па запыце. Гэтыя прыклады ясна паказваюць, папраўкі ў Выбарчы кодэкс не працуюць у рэальнасці, і чальцы камісій, як правіла, не дасведчаныя ў іх. Відавочна, не было дастаткова спробаў або жадання з боку Цэнтральнай Выбарчай Камісіі інтэрпрэтаваць нормы заканадаўства і прымусяць іх працаваць у рэальнасці.

Абвешчэнне канчатковых вынікаў. Абвешчэнне канчатковых вынікаў галасавання таксама не адбывалася на многіх выбарчых участках. Працэдуры прымацоўваюцца да сцяны, назіральнікаў не пыталі ці яны жадалі б пазнаёміцца з ім. Што тычыцца самога пратаколу, ёсць падставы меркаваць, што дадзеныя па пратаколе былі падрыхтаваныя загадзя. На некаторых выбарчых участках лічбы не супадалі з тымі, якія былі абвешчаныя да складання пратаколу. На адным выбарчым участку была таксама сітуацыя, калі на першы погляд стосы з бюлетэнямі за двух розных кандыдатаў былі прыблізна аднолькавай таўшчыні, аднак у пратаколе лічбы галасоў адрозніваліся ў разы. У Мар’інай Горцы назіральнікі паведамлялі, пратаколы былі падпісаны загадзя, мажліва, нават не ў дзень выбараў,

Відавочна, што падрыхтоўка да падліку на большасці выбарчых участкаў пачынаецца нейкі час да таго, як падлік сапраўды мае месца адбыцца.

Абмежаванне доступу назіральнікаў да назірання з’яўляецца ключавым пытаннем у Беларусі. Без гэтага асноўнага права ніхто не можа судзіць аб праўдзівасці выбараў або фальсіфікацыях, аб адпаведнасці працэдур міжнародным стандартам. На жаль, не ўяўляецца магчымым сказаць, што ўсе назіральнікі маюць роўны доступ да назірання працэдураў у дзень выбараў.

Гэта можна ўбачыць у некалькіх рэчах:

о Размяшчэнне назіральнікаў падчас галасавання. Часцей за ўсё назіральнікі павінны знаходзіцца на вызначаных камісіяй месцах. Яны не могуць з іх сыходзіць, задаваць пытанні камісіі ці падыходзіць да іх сталоў. Паколькі некаторыя з выбарчых участкаў размешчаны ў прасторных будынках або залах школы, гэтыя месцы могуць быць на вялікай адлегласці ад сталоў рэгістрацыі выбаршчыкаў або скрыняў ці выбарчых кабінаў. Такім чынам, месца для назіральнікаў не можа дазволіць ім у поўнай меры сачыць за усімі працэдурамі ў дзень выбараў (выдача выбарчых бюлетэняў, спіс выбаршчыкаў, подпісы выбаршчыкаў і г.д.).

о Адмова камісіі падаць важную інфармацыю або важныя дакументы: пратаколаў, спіса выбаршчыкаў на выбарчым участку, спіс выбаршчыкаў для галасавання дома, пратаколаў датэрміновага галасавання. Гэтыя адмовы часта тлумачацца "ўмяшанне ў дзейнасць камісіі".

о Размяшчэнне і стаўленне да назіральнікаў падчас падліку галасоў. Звычайна назіральнікі не маюць права стаяць, хадзіць, задаваць пытанні і г.д. Пасля падліку, як правіла, няма магчымасці прад'яўляць прэтэнзіі або звярнуцца па тлумачэнні, таму што камісія сыходзіць вельмі хутка. Усё гэта не дае магчымасці ўдакладніць ці абмеркаваць некаторыя пытанні, што прыводзіць да сітуацыі, калі назіральнікі вымушаны самі ствараць карціну таго, як быў праведзены падлік.

Мясцовыя праўрадавыя назіральнікі. Прысутнасць праўрадавых назіральнікаў, якія маглі быць афіцыйна высунутыя ў якасці прадстаўнікоў ад розных палітычных партый або арганізацый, не палепшыла сітуацыя на выбарчых участках. Іх прысутнасць было толькі фармальнасцю: яны не сачылі ўважліва за днём выбараў, не задавалі пытанні, і ніколі не мелі спрэчак або дыскусій з камісіямі.

Насамрэч, "назіральнікі" былі прадстаўнікамі ляяльных да ўраду структур, функцыі якіх была ў забеспячэнні пасрэднага маніторынгу і, каб назіральнікі не бачылі нічога экстраардынарнага. Цікава, але амаль кожны раз, калі незалежныя назіральнікі падавалі скаргу, быў контр-дакумент ад урадавых назіральнікаў з процілеглай рэакцыяй на сітуацыю. Увогуле, пра-ўрадавыя назіральнікі часта паводзяць сябе як чальцы камісій: спрабуюць перашкаджаць рэальнаму працэсу назірання.

Датэрміновае галасаванне з'яўляецца практыкай, якая шырока выкарыстоўваецца ў Беларусі. У беларускіх рэаліях скрыні для датэрміновага галасавання часта выкарыстоўваюцца ўладамі, каб маніпуляваць вынікамі галасавання - і практыкі з мясцовых выбараў 25 красавіка відавочна дэманструе гэта. Яшчэ адным ўскосным доказам таго, што датэрміновае галасаванне ёсць інструментам фальсіфікацыі з'яўляецца той факт, што беларускія грамадзяне - у асноўным, студэнты і працоўныя дзяржаўнага сектара, прымушаюцца прыходзіць на выбарчыя ўчасткі да дня выбараў.

На некаторых выбарчых участках былі выпадкі, калі выбаршчыкі, якія прыходзілі, каб прагаласаваць датэрмінова, патрабавалі дакумент у якасці доказу, што яны галасавалі. У Рафіеўскай акрузе Менска бюлетэні за аднаго кандыдата ляжалі ў скрыні роўным стосам, што з'яўляецца ўскосным доказам таго, што выбары на гэтым выбарчым участку былі сфальсіфікаваныя - бюлетэні ў скрыню для галасавання закінулі. У Берасці на адным з выбарчых участкаў афіцыйная статыстыка паказала, што 85% людзей, зарэгістраваных на гэтым выбарчым участку, прыйшлі галасаваць датэрмінова.

Хатняе галасаванне таксама прайшло з парушэннямі. Часам колькасць людзей, зарэгістраваных для галасавання дома не было вядома назіральнікам да заканчэння

галасавання. Акрамя таго, на адным выбарчым участку дзве скрыні для хатняга галасавання была заўважаны. Гэтая скрыня заставалася на выбарчым участку цягам дня. Па словах назіральніка, бюлетэні з гэтай скрыні выкарыстоўваліся для падліку вынікаў галасавання на даму. На іншым выбарчым участку старшыня загадаў рэгістратарам запісаць імёны людзей старэйшых за 80 гадоў. Ён заявіў, чальцы камісіі выправіліся ў дамы гэтых пажылых людзей, дзе яны паспяхова прагаласавалі.

Аднак, у рэчаіснасці даволі складана сказаць ці гэтыя людзі на самай справе галасавалі або іх галасы былі сфальсіфікаваныя. Чыноўнікі з камісіі маглі самі наставіць крыжыкаў для патрэбных кандыдатаў.

Міжнародных прынцыпы таксама не заўсёды выконваліся. Напрыклад, на адным з выбарчых участкаў у Жудроўскай акрузе Менска чальцы камісіі не спынялі сямейныя пары, якія хацелі прагаласаваць разам. У шматлікіх еўрапейскіх краінах гэтая практыка забароненая законам - мужчыны могуць уплываць на выбар сваіх жонак.

Таёмнасць галасавання - яшчэ адзін прынцып, які быў парушаны. Незалежны назіральнік паведаміў, што на адным з выбарчых участкаў у горадзе Слонім камісія прасіла выбаршчыкаў не складаць бюлетэні ўстолку, паколькі гэта будзе перашкаджаць ім пры падліку.

Што тычыцца саміх бюлетэняў, часцей за ўсё яны знаходзяцца ў сейфе ў будынку выбарчага ўчастка. Выклікае заклапочанасць, што ўсе бюлетэні ў сейфе ўжо падпісаны двума чальцамі камісіі (як таго патрабуе закон). Аднак, адсутнасць запісу іх захоўвання і непразрысты доступ да гэтых дакументаў і сейфа не даюць ніякіх сведчанняў пра тое, колькі бюлетэняў было падпісана і выкарыстана для галасавання.

Пабочныя асобы ў некаторых выпадках прысутнічалі на выбарчых участках падчас галасавання. На адным з выбарчых участкаў Рафіеўскай акругі Менска нейкі чалавек двойчы ўваходзіў на выбарчы ўчастак для праверкі лічбаў разам са старшынёй намесніка. Гэты чалавек і старшыню сыходзілі разам у іншы пакой. Былі таксама выпадкі, калі невядомыя людзі сядзелі за сталамі рэгістрацыі выбаршчыкаў, і нават прысутнічалі пры падліку галасоў. У цэлым, усе вышэйзгаданыя парушэнні і таксама некаторыя іншыя нязначныя адхіленні, якія не згаданы ў гэтым дакладзе, ёсць быць сведчаннем таго, што выбарам не надаецца належнай увагі і няма разумення важнасці і вартасці выбараў як такіх. Камісіям не хапае ведаў аб працэдурах, блага ставяцца да назіральнікаў і не спрабуюць спыніць парушэнні. Акрамя таго, выбаршчыкі таксама не маюць правільнага разумення выбараў і не могуць давесці аб парушэннях да камісій.

Як вынік, група незалежных назіральнікаў ЕОТР можа заключыць, што асноўнымі парушэннямі падчас выбараў у Беларусі па-ранейшаму застаюцца абмежаваны доступ да назірання і непразрыстая працэдура падліку галасоў.